УДК 343
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/90

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА АНАЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ВЧИНЕНИХ У КІБЕРПРОСТОРІ

CRIMINAL AND ANALYTICAL PRINCIPLES OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF DRUG CIRCULATION COMMITTED IN CYBERSPACE

Лісніченко Д.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ

Савєльєва І.В., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу криміналістичних та аналітичних засад досудового розслідування злочинів у сфері обігу наркотиків, вчинених у кіберпросторі. Актуальність теми зумовлена інтеграцією наркозлочинності у віртуальне середовище, що формує нову кримінальну інфраструктуру, яка характеризується анонімністю, транснаціональністю та використанням криптовалют. Це створює системні виклики для правоохоронних органів та вимагає оновлення методик розслідування. Метою роботи є аналіз особливостей досудового розслідування даної категорії злочинів та розробка шляхів підвищення його ефективності.

У статті запропоновано криміналістичну класифікацію злочинів за способом вчинення (онлайн-платформи, месенджери, «закладки»), предметом та суб'єктним складом, що відображає ієрархічну структуру злочинних груп (організатори, адміністратори, «хіміки», кур'єри). Визначено ключові риси сучасної наркозлочинності: анонімність (Tor, VPN), безконтактність, використання криптовалют та шифрованих каналів зв'язку.

Особливу увагу приділено специфіці збирання цифрових доказів. Наголошується на важливості OSINT на початковому етапі, а також адаптації традиційних слідчих (розшукових) дій: огляду вебсайтів, тимчасового доступу до даних провайдерів та обшуків за участю IT-спеціалістів.

Підкреслюється ефективність негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема контрольованої закупки та зняття інформації з телекомунікаційних мереж. Обґрунтовано ключову роль кримінального аналізу для встановлення зв'язків та профілювання злочинців.

Як перспективний інструмент розглядається впровадження технологій штучного інтелекту (AI) для обробки Big Data, автоматизованого моніторингу мережі, аналізу блокчейн-транзакцій та предиктивного аналізу (Predictive Policing).

Висновки акцентують на необхідності поглиблення спеціалізації слідчих, вдосконалення тактик роботи в цифровому середовищі та впровадження новітніх технологій для переходу до проактивного підходу в боротьбі з наркозлочинністю.

Ключові слова: злочини у сфері обігу наркотичних засобів; кіберпростір; досудове розслідування; криміналістична класифікація; злочинна діяльність; взаємодія; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; цифрові докази; аналітика правоохоронних органів; кримінальний аналіз; аналіз ризиків; оцінка загроз; управління ризиками; OSINT; AI.

The article is devoted to the analysis of the forensic and analytical principles of pre-trial investigation of crimes in the field of drug trafficking committed in cyberspace. The relevance of the topic is due to the integration of drug crime into the virtual environment, which forms a new criminal infrastructure, which is characterized by anonymity, transnationality and the use of cryptocurrencies.

This creates systemic challenges for law enforcement agencies and requires updating investigation methods. The purpose of the work is to analyze the features of the pre-trial investigation of this category of crimes and develop ways to increase its efficiency.

The article proposes a forensic classification of crimes by the method of commission (online platforms, messengers, "bookmarks"), subject and subject composition, which reflects the hierarchical structure of criminal groups (organizers, administrators, "chemists", couriers). The key features of modern drug crime are identified: anonymity (Tor, VPN), contactlessness, the use of cryptocurrencies and encrypted communication channels.

Particular attention is paid to the specifics of collecting digital evidence. The importance of OSINT at the initial stage is emphasized, as well as the adaptation of traditional investigative (detective) actions: website review, temporary access to provider data and searches with the participation of IT specialists.

The effectiveness of covert investigative (detective) actions is emphasized, in particular, controlled procurement and removal of information from telecommunications networks. The key role of criminal analysis in establishing connections and profiling criminals is substantiated.

The implementation of artificial intelligence (AI) technologies for processing Big Data, automated network monitoring, analysis of blockchain transactions and predictive analysis (Predictive Policing) is considered as a promising tool.

The conclusions emphasize the need to deepen the specialization of investigators, improve tactics of work in the digital environment and implement the latest technologies to transition to a proactive approach in the fight against drug crime.

Key words: drug trafficking crimes; cyberspace; pre-trial investigation; forensic classification; criminal activity; interaction; investigative (search) actions; covert investigative (search) actions; digital evidence; law enforcement analytics; criminal analysis; risk analysis; threat assessment; risk management; OSINT; AI.

Актуальність теми роботи. Цифровізація суспільних відносин, що охоплює практично всі сфери соціальної, економічної та культурної взаємодії, зумовлює не лише появу нових форм комунікації та обміну інформацією, але й закономірно провокує трансформацію криміногенного середовища. У сучасних умовах злочинність дедалі частіше інтегрується у кіберпростір, використовуючи його як специфічний інструмент здійснення протиправних діянь, а також як середовище, що забезпечує анонімність, транснаціональний характер операцій і високу динаміку злочинної активності [1]. Одним із найбільш небезпечних і соціально руйнівних проявів зазначеної тенденції є активне поширення незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів шляхом використання інтернет-платформ, месенджерів і соціальних мереж, що фактично формує нову кримінальну інфраструктуру у віртуальному просторі.

Характерною особливістю цього явища є стрімке, лавиноподібне зростання кількості відповідних злочинів, яке ускладнюється трансграничністю злочинних зв'язків, використанням інноваційних фінансових інструментів, зокрема криптовалют, а також високим рівнем організа-

ційної гнучкості злочинних груп в тому числі і в злочинах пов'язаних з незаконним обігом напркотичних засобів. Така ситуація ставить перед правоохоронними органами низку системних викликів, що виходять за межі традиційних механізмів протидії та вимагають комплексного перегляду існуючих криміналістичних, оперативно-розшукових і кримінально-процесуальних підходів. Зокрема, актуалізується потреба у формуванні нових теоретико-методологічних засад розслідування злочинів, учинених із використанням цифрових технологій, а також у розвитку інституційної та технологічної спроможності держави забезпечувати ефективний контроль за злочинністю у кіберпросторі.

Прикладом такого симбіозу є злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків. використання зловмисниками новітніх технологій, дозволяє розширювати ринки збуту, зробивши придбання виключених з вільного обігу речовин доступним для широких верст населення, в тому числі й для найбільш уразливої групи – молоді. Перехід наркозлочинності у кіберпростір є однією з найбільших загроз національній безпеці, оскільки кількість кримінальних правопорушень, вчинених у такий спосіб, зростає пропорційно до кількості користувачів комп'ютерних мереж та електронних засобів комунікацій [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розслідування злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів приділяли увагу такі вчені, як Албул С.В., Берднік І.В., Волошина М.О,, Головін Д.В., Олексенко В.Г., Корнієнко М.В., Тарасенко Р.В. та інші.

В той же час особливості документування та подальшого розслідування злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів вчинених із застосуванням новітніх інформаційних технологій, стали предметом дослідження таких науковців, як Василенко О.Ю., Матюшкової Т.П., Гнусова Ю.В., Носова В.В., Юхна О.О., та інших.

Однак висока динаміка розвитку інформаційних технологій та постійна адаптація злочинних методів зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок у цій сфері.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз особливостей досудового розслідування зазначеної категорії злочинів, які вчиняються в кіберпросторі та з застосуванням інформаційних технологій та розробка шляхів вирішення проблемних питань з метою підвищення ефективності боротьби з таким видом злочинів.

Виклад основного матеріалу. Ефективне розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (далі – наркотичних засобів), вчинених у кіберпросторі, вимагає глибокого розуміння їхньої криміналістичної характеристики.

Ключовим інструментом для систематизації знань та розробки ефективних методик розслідування є криміналістична класифікація, що дозволяє групувати злочини за спільними ознаками.

Класифікація цих злочинів є багатоаспектною та може здійснюватися за кількома фундаментальними критеріями, що відображають ключові елементи складу злочину та способу його вчинення.

За способом вчинення. Спосіб вчинення злочину є центральним елементом криміналістичної характеристики. В умовах цифрової трансформації злочинності він набуває специфічних рис:

Збут через спеціалізовані онлайн-платформи: Це включає як загальнодоступні веб-сайти, так і спеціалізовані торговельні майданчики в анонімних мережах, таких як Tor (The Onion Router). Ці платформи часто імітують легальні інтернет-магазини, маючи каталоги товарів, відгуки клієнтів та системи оплати.

Використання месенджерів та соціальних мереж: Злочинці активно використовують популярні месенджери (Telegram, Signal, WhatsApp) та соціальні мережі для створення закритих каналів і чат-ботів. У таких групах відбувається координація дій, вербування нових учасників та безпосередній збут наркотичних засобів [3].

Безконтактний збут через "закладки": Найбільш поширений метод на завершальному етапі, коли після отримання оплати кур'єр-закладник ("кладмен") залишає наркотичний засіб у заздалегідь визначеному місці, а покупцеві надсилаються його геолокаційні дані та фотографія. Це мінімізує прямий контакт між продавцем і покупцем.

Головін Д.В., наголошує на тому, що організаційно-тактичні алгоритми проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин за «безконтактного» їх збуту потребують теоретико-правового та науково-практичного оновлення. Це повинно відбуватися за такими напрямами: здійснення організаційно-правового забезпечення взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції та кіберполіції; підвищення спеціальних знань та вмінь працівни-ків оперативних підрозділів щодо отримання інформації о наркозлочинцях за допомогою мережі Інтернет; залучення сучасних технологій із метою документування злочинних дій, особливо за відсутності можливості безпосереднього спостереження за особою, що здійснює незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин [4].

За предметом злочину. Класифікація за предметом злочину має важливе значення для визначення правової кваліфікації та проведення відповідних експертиз. Предметом можуть виступати:

Наркотичні засоби: Речовини природного чи синтетичного походження, включені до офіційного переліку (наприклад, канабіс, опій, героїн).

Психотропні речовини: Речовини, що впливають на психічний стан людини (наприклад, амфетамін, метамфетамін, ЛСД).

Прекурсори: Речовини, що використовуються для виготовлення наркотиків та психотропів (наприклад, ацетон, соляна кислота).

Нові психоактивні речовини (НПР): Синтетичні речовини, які ще не внесені до списку заборонених, але мають схожий психоактивний ефект [6].

За суб'єктом злочину. Суб'єктний склад таких злочинів є ієрархічним та функціонально диференційованим. Це свідчить про високий рівень організованості злочинних угруповань. Основні ролі включають:

Організатори: Верхівка ієрархії, яка створює та фінансує злочинну мережу, розробляє загальну стратегію та розподіляє прибутки.

Адміністратори (оператори): Відповідають за технічне функціонування онлайн-платформ (сайтів, чат-ботів), комунікацію з клієнтами, обробку замовлень та контроль фінансових потоків.

"Хіміки" (лаборанти): Особи, які безпосередньо виготовляють синтетичні наркотичні засоби в підпільних лабораторіях.

Фасувальники: Займаються поділом великих партій наркотиків на дрібні дози для подальшого збуту.

Кур'єри-закладники ("кладмени"): Найнижча та найбільш вразлива ланка, яка здійснює фізичне розміщення "закладок" у громадських місцях.

Злочинна діяльність у цій сфері характеризується чіткою структурою та рядом специфічних ознак, що ускладнюють її виявлення та розслідування.

Ієрархічна та функціональна структура. Структура злочинних угруповань нагадує бізнес-модель, де кожен учасник виконує чітко визначену функцію. Така спеціалізація підвищує ефективність та безпеку всієї мережі. Верхні рівні ієрархії (організатори, адміністратори) рідко контактують з нижніми (кур'єри), що ускладнює вихід правоохоронних органів на організаторів.

Ключовими риси сучасної наркозлочинності у кіберпросторі є:

Анонімність: Досягається за рахунок використання анонімних мереж (Tor), віртуальних приватних мереж (VPN), тимчасових номерів телефонів та псевдонімів. Це дозволяє приховувати реальну особу та місцезнаходження учасників.

Безконтактність: Взаємодія між учасниками злочинної схеми та між продавцем і покупцем відбувається дистанційно, що унеможливлює традиційні методи затримання "на гарячому".

Використання криптовалют: Оплата за наркотичні засоби переважно здійснюється за допомогою криптовалют (Bitcoin, Monero, Ethereum), які забезпечують високий рівень псевдонімності фінансових транзакцій і ускладнюють їх відстеження.

Шифровані канали комунікації: Уся комунікація між учасниками угруповання відбувається через месенджери з наскрізним шифруванням, що робить перехоплення та розшифрування повідомлень практично неможливим без спеціальних технічних засобів.

Таким чином, криміналістична класифікація та аналіз структури злочинної діяльності є необхідною умовою для розробки та вдосконалення методик розслідування злочинів у сфері обігу наркотиків, вчинених у кіберпросторі. Розуміння цих аспектів дозволяє правоохоронним органам ефективніше виявляти, фіксувати та розслідувати цей вид злочинної діяльності.

Сучасне розслідування наркозлочинів у кіберпросторі неможливе без потужної аналітичної складової. Аналітика правоохоронних органів перетворюється на ключовий елемент, що дозволяє працювати з величезними масивами розрізнених даних. Центральне місце тут посідає кримінальний аналіз, який використовується для:

Встановлення зв'язків: виявлення стійких зв'язків між акаунтами, криптовалютними гаманцями, IP-адресами та реальними особами.

Профілювання: створення цифрових профілів учасників злочинних груп на основі їхньої онлайн-активності.

Прогнозування: моделювання ймовірних дій злочинців (наприклад, місць створення нових "закладок").

Важливою складовою цього процесу є аналіз ризиків та оцінка загроз. Правоохоронці мають проводити систематичний моніторинг кіберпростору для виявлення нових платформ збуту, нових видів наркотиків та нових методів конспірації. Це дозволяє здійснювати ефективне управління ризиками, превентивно реагуючи на загрози та спрямовуючи ресурси на найбільш небезпечні напрями.

Особливості проведення слідчих дій та робота з цифровими доказами.

Специфіка злочинів, вчинених онлайн, вимагає адаптації традиційних слідчих (розшукових) дій та формування нових підходів до збирання доказової бази.

На початковому етапі розслідування провідну роль відіграє розвідка на основі відкритих джерел OSINT (Open-Source Intelligence). Аналіз форумів, соціальних мереж, публічних чатів та навіть відгуків на наркомайданчиках дозволяє зібрати первинну інформацію про:

- Псевдоніми продавців та операторів. Аналіз псевдонімів продавців, операторів, адміністраторів і кур'єрів дозволяє виявити зв'язки між окремими користувачами, встановити повторювані патерни поведінки, з'ясувати рівень організованості групи та її ієрархічну структуру.
- Асортимент та ціни на наркотичні засоби. Дані про асортимент і ціни дають змогу оцінити обсяг реалізації, популярність окремих видів наркотичних речовин, а також порівняти ціни між різними платформами для виявлення основних ринків збуту.
- Географію діяльності. Інформація про місця "закладок", регіони активності або маршрути постачання допомагає спрямувати оперативні заходи в конкретні територіальні зони та координувати взаємодію між підрозділами поліції, прикордонними чи митними органами.
- Використовувані платіжні системи та криптовалютні біржі. Аналіз платіжних систем, криптовалютних бірж та гаманців сприяє відстеженню шляхів руху коштів, що є основою для документування фактів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Майже всі криптобіржі виявляють бажання співпрацювати з правоохоронними органами шодо злочинів повязаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Комплекс слідчих (розшукові) дій повинен бути спрямований на отримання та належну фіксацію цифрових доказів. В зазначеному аспекті, ключовими діями є:

1) Огляд вебсайтів та акаунтів: фіксація контенту, контактних даних, прайс-листів.

2) Тимчасовий доступ до речей і документів: отримання від провайдерів та адміністраторів платформ інформації про трафік, лог-файли, дані про абонента.

3) Обшук: проводиться з обов'язковою участю IT-спеціаліста для коректного вилучення комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, апаратних криптогаманців та інших носіїв інформації. Неправильне вимкнення пристрою може призвести до втрати даних з оперативної пам'яті, що є критичним. [7]

НСРД залишаються найефективнішим інструментом для документування злочинної діяльності зсередини. Найбільш дієвими є:

- Контроль за вчиненням злочину (контрольована закупка): імітація онлайн-замовлення для документування всього ланцюга – від оператора до закладника.
- Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж: моніторинг листування та дзвінків фігурантів [5].

Перспективним на наш погляд у цьому контексті, є впровадження технології штучного інтелекту (AI) в рамках здійснення досудового розслідування, що відкривають нові горизонти для підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Ключовою перевагою систем на основі AI є їхня здатність до обробки та аналізу великих масивів даних (Big Data), що генеруються в кіберпросторі. Людські аналітичні можливості є обмеженими при роботі з петабайтами інформації, яка включає текстові дані з форумів та месенджерів, дані транзакцій у криптовалютних мережах, геолокаційні дані та цифровий слід користувачів. Системи на основі AI, використовуючи алгоритми машинного навчання (Machine Learning) та глибокого навчання (Deep Learning), здатні значно швидше й точніше за людину виявляти приховані нелінійні закономірності, аномалії та кореляції. Це дозволяє ідентифікувати нові злочинні схеми, виявляти ключових учасників мереж та прогнозувати їхні дії з високим ступенем вірогідності.

Практичний досвід зарубіжних правоохоронних органів дозволяють виділити кілька перспективних напрямів імплементації технологій штучного інтелекту:

– Автоматизований моніторинг кіберпростору. Використання AI-алгоритмів, зокрема обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP), дозволяє створювати системи для цілодобового автоматизованого моніторингу відкритих (DarkNet-ринки, спеціалізовані форуми) та закритих (Telegram-канали, закриті чати) сегментів Інтернету.

– Аналіз блокчейн-транзакцій. Технології AI можуть застосовуватися для аналізу публічних блокчейнів. Спеціалізовані програмні комплекси, використовуючи евристичний аналіз та кластеризацію, здатні відстежувати рух цифрових активів

– Прогностичний аналіз (Predictive Policing). На основі аналізу великих обсягів даних про вже виявлені місця "закладок" (координати, час, тип місцевості, близькість до об'єктів інфраструктури), AI-моделі здатні будувати прогностичні карти.

Висновки. Досудове розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, вчинених з використанням кіберпростору, є комплексним завданням, що вимагає від слідчого глибоких знань у галузі кримінального права, процесу та сучасних інформаційних технологій.

Ключовими напрямами підвищення ефективності розслідування є поглиблення спеціалізації слідчих, вдосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) дій в цифровому середовищі та налагодження сталої міжвідомчої взаємодії.

Впровадження таких новітніх технологій, як технології штучного інтелекту дозволить правоохоронним органам перейти від реактивного до проактивного підходу у боротьбі з наркозлочинністю в кіберпросторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Europol. Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA).* (Щорічні звіти).

2. Берднік І.В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство. №5 (2023)* URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.83

3. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О.В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/17605

4. Головін Д.В. Особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Південноукраїнський правничий часопис. 2021. No 2.* С. 138–143. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.23.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

6. О.В. Чубненко, Л.М. Грень, О.В. Чорна. Нові психоактивні речовини – соціальні та медичні загрози для держави, пов'язані з ними. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, № 1, 2024.* URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/c99c30b3-0362-4d12-92a1-38ae5cf35f1b/content

7. Рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх інформаційних технологій / О.Ю. Василенко, О.В. Шульженко, М.О. Колесник, А.Г. Маланюк. Київ: Офіс Генерального прокурора, 2022. 28 с.